

KÜLÖNFÉLÉK.

Dr. Tiele, Németalföld egyik legnagyobb theologusa jan. 11-én, 71 éves korában bevégezte életét. 1830-ban született Leydenben. Eleinte lelkész volt, előbb Moordrechtben, azután Rotterdamban; 1873-ban a leydeni remonstrans seminarium tanárává választották és 1877-ben a leydeni egyetem egyik tanszékére nevezték ki. Vallástörténelmi, vallásbölcseleti tanulmányai európai hírnévé tették. Művei közül „A vallástörténelem alapvonalai“ angol nyelven is megjelent. 1896. és 1898-ban öt hívták meg Angolországba a Gifford-féle alapítványból rendezni szokott vallástudományi felolvasásokra, melyeket „Bevezetés a vallástudományba“ czímen két kötetben adott ki. Az egyiptomi, babyloni és persa vallásokról írott munkáit csak részben fordították le francia és angol nyelvre. De mindezek a művek nagyon értékesek, mint eredeti kutatásnak és tanulmánynak az eredményei. A remonstrans egyház iránti szeretetét mutatja különösen az, hogy egyetemi tanárkodása alatt is fentartotta összeköttetését a remonstransok seminariumával; sőt a mikor az egyetemtől hetvenéves kora következtében visszavonult, a remonstransoknál akkor se mondott le állásáról. Mint remonstrans, mint szabadelvű theologus az angol unitáriusokkal barátságos viszonyban volt és azoknak évi gyűlésein, dr. Kuenen tanártársával többször megjelent. 1875-ben egy ily alkalommal, mikor szerencsés volt a sorok írója ahhoz, hogy vele személyesen találkozék, a keresetlen magatartásu nemes férfit megismerje, meleg érdeklődést tanusított a magyar unitáriusok iránt is, kik a XVII. százévben a németalföldi remonstransokkal szoros összeköttetésben állottak. Tiele nevét a hol ismerték, mindenütt részvétellel fogadták halála hírére. Angolországban a „Times“ politikai nagy lap is rokonszenves sorokat szentelt a jeles tudósnek. Kegyelettel emlékezünk meg mi is ő róla.

Darányi Ignác minister, a dunamelléki ref egyházkerület most választott főgondnoka a lelkésznevelésről a következőleg nyilatkozott: „Meg vagyok győződve arról, hogy egyházunknak mindnyájunk által hön óhajtott felvirágzása első sorban attól függ: tudnak-e theo-

logiai akadémiáink kellő számú, magas műveltségű és apostoli buzgóságú lelkeseket kibocsátani és a gyülekezetek vezetésére sorompóba állítani? Én teljes erővel rajta leszek, hogy egyházkerületünkben a papuevelés minden tekintetben minél magasabb színvonalra emeltessék“.

A templomépítészetről. Közelebbről két figyelmet érdemlő munka jelent meg Németországban. Az egyik a Cornelius Gurlitt „*Kunstgeschichte*“-je Stuttgartban, a másik Muthesius „*Die neuere kirchliche Baukunst in England*“ című munkája Berlinben. Dr. Gurlitt drezdai építész előzőleg megírta „*Geschichte des Barockstils*“ és „*Die Kunst des 19. Jahrhunderts*“ című műveket és közreműködött Fritsch „*Der Kirchenbau des Protestantismus*“ (Berlin, 1893) cz. munkájában. E munkák tárgya nemcsak történelem, hanem egyszersmind törekvés arra, hogy a protestans templomnak megfelelő építészeti stylus állittassék meg. A templom ki kell hogy fejezze a vallási elvet. A protestans gyülekezet a szószék körül gyülekezik és az úrasztala körül. A protestans templomnak ez kell, hogy a központja legyen. A középkori gothikus stylusnak felújítása és módosítása Muthesius szerint kevésbé bizonyult szerencsésnek a protestans templom számára. Muthesius, kit a porosz közmuunkaügyi minister küldött Angolországba a templomépítés tanulmányozására, előszeretettel viseltetik a disszenterek templomépítése iránt. Részünkről kevésbé szeretnők, hogy ha az angol disszenterek templomai mintául fogadtatnának el, mert azoknak egy része inkább a felolvasásra szánt terem benyomását teszi, semmint egy templomét. Spurgeon „*Tabernacle*“-je meg, mely néhány évvel ezelőtt a tűz martaléka lett, nem is felolvasásra való teremnek, hanem színháznak látszott. Hogy ha a gothikus kevésbé alkalmas, lehet találni más stylust, melylyel a protestans elvet inkább lehet kifejezésre juttatni. De a felolvasásra való terem templomépítési stylusnak nem fogadható el. De azok a régi templomok se, melyek minden stylust nélkülöznek. S éppen azért írjuk e sorokat, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy gyülekezeteink, ha új templomot akarnak építeni, ne építsék a régi mintára, ne építsék minden stylus nélkül; hanem forduljanak szakértő emberekhez, műépítészekhez, kik már a fentjelzett munkáknak, melyek rajzokkal és képekkel vannak ellátva, igen jó hasznát vehetik. Kisebb mértékben is lehet jó stylusban építeni. S az így alkotott művek aligha többbe kerülnek, mint a pótlásokra szorult házilag tervelt építések.

„**Szent István király intelmei**“ czímen forog 1738 óta közkezen egy obskurus középkori barátirat, melyhez Szent István királyunknak éppen annyi köze van, mint Szent Péternek vagy Szent Kleofás-

nak. Most „a magyar királyság és kereszténység kilenczszázados évfordulóján“ a kath. tudósok közlések e nevezetes intelmekre vonatkozó adatokat s beszámolnak a homályos és gyanús eredetre vonatkozó különféle vélekedéssel is. (Századok 1901. 922—990. l.) Olvasóink okulására közöljük a szentháromság tagadásáról szóló részletet, mely Engel történetírónk szerint sem vonatkozhatik a Szent István korára, mert ilyen szentháromságtagadók a nyugati egyházban csak a XI. sz. végén és a XII-dik százban léptek fel egyes skholasztikusok megjelenésével.

„Hidd és minden kételkedés nélkül valld a mindenható *Atyaiszent*, minden teremtménynek alkotóját; az ő egyszülött fiát, a mi Urunkat, *Jézust*, a ki az angyal üdvözlésére szűz Máriától született és az egész világ üdvösségeért a keresztfán szenvedett; a *szent Lelek*t, a ki a próféták, apostolok és evangelisták nyelvén szólott, a *tökéletes, feloszthatatlan és szeplőtelen egy istenséget*“.

Ime a Szent István király állítólagos hitvallása nem a katolikus dogmák szerint hangzik, hanem az unitárius szellemű első apostoli hitformával teljesen egy nyomon jár. Az obskurus középkori barát, ki ez intelmeket Szent István hitelére egybetákolta, következő megjegyzést fűz még az előadottakhoz:

„Ez a katolikus vallás, melyet — mint szent Athanáz mondja — ha valaki igazán és erősen nem hisz, nem üdvözülhet“.

Majd kiesve a fölvetett apostoli szerepből, intését ily inquisitori hangon folytatja:

„Ha alattvalóid közül valamikor akadnának olyanok, a kik a szent Háromságot fel akarnák osztani, vagy elvenni belőle, avagy hozzáadni valamit: tudd meg, hogy ezek az eretnokség fejének szolgálói s nem az egyház fiai. Az ilyeneket ne tápláld és ne védelmezd, hogy magad is barátjuknak és támogatójuknak színében ne tűnjél föl; mert az ilyen emberek a szent vallás fiait is teljesen elrontják és a szent-egyháznak ezen új nyáját tönkreteszik és szétszórják. Hogy ez meg ne történjék, kiváló gondod legyen rá“.

Az itt felmutatott részt a XVIII. sz. folyamán Spangár András és jezsuita társai szives készséggel alkalmazták volna az unitáriusokra, de nyilvánvaló, hogy a Szent Istvánnak tulajdonított kifejezések nem vonatkozhatnak azokra, a kiknek sohasem volt törekvésök, hogy a szent Háromságot „felosszák“ vagy „elvegyenek belőle“ avagy „hozzáadjanak valamit“. Az unitáriusok még csak szűz Mária tisztelését sem toldják hozzá, mint katolikus feleink elég gyakran teszik; ők egy-

szerűen ignorálják a háromságot. S épen ezért nem is lehet őket igazság szerint szentháromság-tagadóknak nevezni, mert az unitáriusok tisztultabb vallási felfogása szerint soha sem létezett az a szentháromság; a sehol nem létezőt tagadni pedig merőben hiában valóság volna. Ezért vetették el őkink a nekik nem tetsző antitrinitarius elnevezést s alkották helyette az álláspontjukat hivebben kifejező unitárius nevet. Az unitáriusnak t. i. legkisebb gondja arra, hogy tagadja a háromságot, mi szerinte nem is létezik; ő annál sokkal határozottabban az Isten egységét vallja, a gyümölcstelen, pusztá tagadás helyett.

K. F.

Felekezetnélküliek. Az egyik fővárosi politikai lap e czímen ezeket írja: 1896. október elsejétől kezdve a különböző vallásfelekezetek kötelékébe tartozó magyaroknak szabadságukban áll egyházuk kötelékéből kilépni s felekezeten kivülinek lenni. Mikor az erről szóló törvényt meghozták, minden egyházat félelem fogott el, mert mindegyik attól tartott, hogy hiveik száma megfogy. Ugy okoskodtak, hogy azok, a kik elégedetlenek, vagy a kik az egyházi adó fizetésétől szabadulni akarnak, hamarosan felekezetnélküliek lesznek s a vallástalanságot terjesztetni fogják. Azóta persze a félelem megszűnt s az egyházak belátták, hogy a törvény a különböző vallásfelekezeteknek észrevehető kárt nem okoz, mert az egyházukat elhagyók száma nemcsak nem növekedik, de apad is. Ezt bizonyítja a statisztikai kimutatás, a melyet a fővárosi tanács jogügyi osztálya készített s a mely arról számol be, hogy Budapest területén 1896. óta hány ember lépett a felekezeten kívül élők közé. E kimutatás szerint 1896-ban 58, 1897-ben 17, 1898-ban 67, 1899-ben 46, 1900-ban 42, 1901-ben pedig 36 budapesti lakos hagyta el egyházát. Ha most már tekintetbe vesszük, hogy az emberek a fővárosban kevésbé vallásosak, s hogy itt ragaszkodnak legkevésbé az egyházakhoz: nyomban tisztában vagyunk azzal, hogy a számok nem aggasztók. Különösen pedig nem akkor, ha azt is figyelembe vesszük, hogy 1898. óta a felekezetnélküliek száma következetesen apad. Nem lesz érdektelen arról is szólni, hogy a mult esztendő folyama alatt felekezetnélkülivé lett 36 budapesti magyar milyen egyházat hagyott cserben. Első sorban is azt konstatáljuk, hogy a görög katolikusok, görög keletiek és unitáriusok között egy sem akadt olyan, a ki vallásfelekezetéből kilépett volna. Felekezetnélküli lett 22 római katolikus, 6 lutheránus, 2 református és 6 zsidó. A felekezetekhez nem tartozók között tehát legtöbb a római katolikus, még pedig úgy a férfiak, mint a nők tekintetében is.

Franciaországban a megindult protestans mozgalom folyton terjed. A prótestantismus Dél-Franciaországot, mely a nautès-i rendelet visszavonása előtt túlnyomólag protestans volt, így látszik, visszafogja hódítani. Közelebről Gers megyében százan felül tértek át a protestans hitre, követve Bonnet papot, ki Mindszentek napján a szószékről jelentette ki elhatározását. Bonnet más két lelkészszel, kik csakugyan a róm. kath. egyházból tértek ki, egy hónap alatt több helyt prédikált és szaporította a protestansok számát.

Oroszországban a vallási türelem kiterjesztését egyesek és testületek már többször megkísérlették. De az ily kísérletek még mindig erős ellenőrzésre találnak. Most egy gyűlésen szóba jött, hogy a kormányhoz intézzenek kérést az iránt, hogy a vallásügyi törvényeket szelidítse és ne büntesse vallásukért azokat, kik nem tartoznak a hivatalos egyházhhoz. Már ez elég volt arra, hogy az orosz sajtóban a legélesebb vitát idézze fel. Hogy mennyire szigoruak az Orosz birodalomban a vallási törvények, mutatja a St.-Péttersburgban megjelenő „Novosti“ cz. lap közlése: 1. A birodalomban lakó polgárok és idegenek, kik születés vagy önkéntes csatlakozás következtében az uralkodó egyházhhoz tartoznak, szabadon vallhatják hitüket és annak szertartásait saját nyelvükön szabadon gyakorolhatják. A vallásgyakorlat szabadsága nem csak az orthodox keresztényekre terjed ki, hanem a római katolikusokra, protestansokra, zsidókra és mohamedánokra, sőt még a pogányokra is. 2. De mindenkinek atyái hitével és törvényével egyezőleg kell Istent imádni. A hitet megcserélni, egyik egyházból a másikba áttérni szigoru büntetés terhe alatt tilos. Valakit abból az egyházból, a melyben született, egy másikba áttéríteni hasonlóan tilos és azt büntetik, kivéve, ha a belügyminister, a kinek arra joga van, az áttérésre az engedélyt megadta. De a hivatalos egyház mindezekről a megszorításoktól ment. A hivatalos egyház bármely hitből térithet és vehet fel kebelébe tagokat a nélkül, hogy büntetésnek lenne alávétve. 3. Felekezetnélküliséget vallani és terjesztetni tilos. — Az oroszok egy része úgy látszik, attól tart, hogy e törvények szelidítésével vagy eltörlésével az orosz nemzet egyesítő erejét semmisítenék meg. Mindazonáltal politikai körökben is már kezd az a nézet tért nyerni, hogy vallási dolgokban a lelkiismereti szabadság a czél, a melyre törekedni kell. De a legnagyobb óvatossággal. Az idézett törvénynek főleg a második pontja az, a melynek némi változtatására gondolnak.

Az afrikai csatatéren január hóban elesettek és elpusztultak között ott van a manchesteri theol. intézet tudós igazgatójának, Gordon Sándornak is a fia. A Gordon nevet viselő családok sok jeles munkást és bátor katonát adtak hazájuknak. Gordon Sándor barátunk fiai közül az egyik, *Gordon Ritchie* a harezterre vágott és sajnos, ott is pusztult el január 10-én, Mafekingben betegség következtében, 26 éves korában.

A magyar tanítótság egy kiváló tagját veszítette el *Benedek Samu* elhunytával. Pályáját 1857-ben Brassóban kezdte a ref. elemi iskolában; azután tanítóskodott Közép-Ajtán és Sepsz-Szt.-Györgyön. 1872-ben nevezték ki a kolozsvári állami tanítóképző intézet gyakorló iskolájának tanítójává, később egyszersmind képezdei segédtanárrá, s mint ilyen működött élete végéig. Iskolamester volt a szó legjobb értelmében, kit példányul vehettek a tanítótságra készülő ifjak. Tanítóink közül sokan bizonyára kegyelettel emlékeznek róla, és azok is, a kik őt, mint embert ismerték és becsülték.

Gyászhirek: *Ó-tordai Weress Károly* nyug. kir. törv.-széki bíró, 1848/49. honvédőrmester, egyh. tanácsos febr. 3-án Tordán, életének 74-ik, özvegységének 6-ik évében megszünt élni. Vaska Ilona, Kis Tamásné, Vaska Béla és családja, mint rokonok és sok jóbarát fájjalja elvesztését.

Nagy Lajos árkosi unitárius lelkész jan. 18-án, életének 30-ik, boldog házasságának 1-ső évében elhalálozott. Nagy Mózes nagysolymosi lelkész édes fiát, Nagy Béla bethlenszentmiklósi lelkész kedves testvérét, s az egyházközség buzgó lelkipásztorát gyászolja az elhunytban. — Fekete József iszlói unitárius lelkészt érzékeny vesztés érte 1 éves leánya, *Juliska* halálában.

Várfalvi Nagy Elemér, néhai dr. Nagy János, történettudós fia, kir. törv.-széki joggyakornok, széppreményü ifjú ember febr. 3-án, életének 23-ik évében, sokunknak fájdalmára rövid betegség után meghalt.

ARANYKÖNYV.

Az „Ezredéves Emlékalapra“-ra tett kegyes adományok.

(25-dik közlemény.)

275. Sebes Pál, nyug. min. tanácsos Budapest..	100 kor.	— fill.
276. „Ker. Hittudomány“ című mű jövedelméből	10 „	46 „
277. Báró P. Horváth Kálmán főgondnok Kolozsvár (6 szor)	100 „	— „
278. Jóvá irt kamatok 1/2 évre	168 „	16 „
279. Demeter Dénes lelk. és neje Barabás Emma H.-Karácsonfalva	8 „	— „
280. Sárosi József lelkész Csókfalva (2-szor).....	5 „	— „
281. Végh Mihály „ Rava (2-szor)	5 „	— „
282. Dombi János „ H.-Szt.-Márton.....	3 „	— „
283. Györfi István H.-Szt.-Márton	1 „	— „
284. Göncz Károly lelkész Szt.-Miklós	5 „	— „

Összesen..... 405 kor. 62 fill.

Az előbbi 24 közl. összege....6675 „ 07 „

Együtt....7080 kor. 69 fill.

Midőn ez adományokat köszönetem mellett nyilvánosan nyugtázom, nem tehetem, hogy ne közöljek egy pár sort azon levélből, a mely mellett Demeter Dénes lelkész afa adományát hozzám beküldötte: „Sokat vettem egyházamtól“ — írja nevezett l. — „mely úgy szólva, keblén nevelt, és dajkált, gondolom, hogy kötelesség-ebből valamit így is visszafizetni, kicsiny, csekély az összeg, tegye azonban becsesebbé, értékesebbé az akarat és készség, mely parancsolja adni“. Én ennél többet mondani buzdításúl ez alapítvány érdekében a további adakozásra, nem tudok.

Kolozsvárt, 1902. februárius hó 10.

FERENCZ JÓZSEF,
unitár. püspök.

Adakozások a Sepsi-Szent-Györgyön építendő unitárius templom-alapra.

(Tizenhetedik közlemény.)

A lelkész kezéhez: Mélt. Báró P. Horváth Kálmán főgondnok ur Mélt. és Főt. Ferencz József püspök ur utján 50 kor.